

УДК 165

*Симановский С.И., Симановский И.С.* Методологическое значение сравнительного метода в научном познании // Весті БДПУ. 2005. № 1. С. 85-87.

Рассматривается теоретико-познавательное значение сравнительного метода в научном познании. Анализируются методологические проблемы его применения и формы.

#### *SUMMARY*

A theoretical-cognitive importance of the comparative method in scientific cognition is under review. The methodological problems of its application and forms are analyzed.

*С.І.Сіманоўскі, І.С.Сіманоўскі*

#### МЕТАДАЛАГІЧНАЕ ЗНАЧЭННЕ ПАРАЎНАЛЬНАГА МЕТАДУ У НАВУКОВЫМ ПАЗНАННІ

Асобнае месца ў сістэме метадаў, якія прымяняюцца ў навуковым пазнанні, займае параўнанне – метада, які вызначае падабенства, або адрозненне з’яў і працэсаў. Ён шырока выкарыстоўваецца пры сістэматызацыі і класіфікацыі паняццяў, таму што дазваляе сааднесці невядомае з вядомым, выявіць новае праз паняцці і катэгорыі, якія ўжо існуюць. Параўнанне як спецыфічны лагічны прыём пранізвае ўсе сферы навукі.

Метада параўнальнага аналізу мае даўнія вытокі. Яго актыўна прымяняў старажытнагрэчаскі філосаф Арыстоцель, які даследваў палітычную будову ўсіх вядомых яму дзяржаў-полісаў. Параўноўваючы розныя формы дзяржаў, ён выкарыстоўваў дыхатомную метадалогію раздзялення на роды і віды, праводзіў адрозненні паміж неабходнымі і выпадковымі крытэрыямі класіфікацыі, заклаў асновы марфалагічнага віду параўнання. Розныя элементы параўнальнага аналізу можна знайсці ў Палібія, Цыцэрона, Фамы Аквінскага.

Італьянскі дзяржаўны дзеяч Н.Макіявелі даследваў віды дзяржаў і формы кіравання, падпарадкоўваючы сваё параўнанне пошуку адэкватных умоў праяўлення залежнасцяў паміж лёсам і долесцю дзяржавы.

Інтэрэс да параўнальных даследванняў узрос у XVI ст. (вялікія геаграфічныя адкрыцці і інш.). На выснове параўнальных матэрыялаў вылучаецца думка аб адзінстве чалавечых рысаў, аб агульнасці паходжання людзей і г.д.

У канцы XVIII ст. была зроблена першая спроба сфармуляваць асноўныя прынцыпы параўнальнага метаду, у тым ліку лагічныя высновы для гістарычных параўнанняў.

Параўнальная атмасфера XIX ст. прывяла да ўзнікнення розных напрамкаў навуковага пазнання, якія выкарыстоўваюць метады параўнання як базіс лагічных аперацый упарадкавання і класіфікацый. Параўнальны падыход імпліцытна знаходзіцца ў любой навуковай дзейнасці, таму што ляжыць у выснове самых элементарных таксаномій і класіфікацый у любых галінах ведаў і таму ён супадае па “ўзросту” з навукай наогул.

Аднак толькі ў XIX стагоддзі параўнальны метады стаў не толькі агульнапрызнаным, але і атрымаў статус праграмачнага метаду ў самых розных навуковых дысцыплінах: палітычнай навучы, сацыялогіі, юрыспрудэнцыі, літаратуравядзенні, параўнальным вывучэнні рэлігій, этнаграфіі, мовазнаўстве і інш.

Так узнікла і параўнальная філасофія. Яе вытокі звязваюць з першымі творамі, у якіх робіцца супастаўленне розных філасофскіх сістэм, перш за ўсё ў рамках самой заходняй традыцыі. Адным з першых вопытаў у гэтым напрамку лічыцца праца Г.В.Ф.Гегеля “Адрозненні паміж філасофскімі сістэмамі Фіхтэ і Шэлінга” (1802), а праз два гады ў 1804 г. выйшла трохтомная манаграфія Ж.-М.Дэжэранда “Параўнальная гісторыя філасофскіх сістэм, разгледжаная зыходзячы з прынцыпаў чалавечага пазнання”.

У гэты ж час узнікае “параўнальная граматыка” (гэты тэрмін увёў Ф.Шлегель у 1808 г.), якая праявіла сябе ў працах В. фон Гумбальта “Аб параўнальным вывучэнні моў у прымяненні да розных эпох іх развіцця”, Бопа “Параўнальна-гістарычная граматыка індаеўрапейскіх моў”.

Метады параўнальнага вывучэння моў былі перанесены і ў галіну вывучэння міфалогій, вынікам чаго з’явіліся працы Я.Грыма “Нямецкая міфалогія” (1835 г.), Ф.М.Мюлера “Параўнальная міфалогія” (1856 г.) і інш.

У XIX стагоддзі ўзнікае і параўнальна-гістарычнае літаратуравядзенне – дысцыпліна, якая вывучае міжнародныя літаратурныя адносіны і сувязі ў галіне

фальклорных па паходжанню матываў і сюжэтаў. У вытокаў гэтай школы знаходзяцца ідэі братаў Грым, якія выклалі іх у “Нямецкай міфалогіі”. Асноўныя прынцыпы літаратурнай кампаратывістыкі былі сфармуляваны ў манаграфіі Х.Познета “Параўнальнае літаратуравядзенне” (1886г.).

Тэарэтыка-пазнавальнае значэнне і сфера прымянення параўнальнага метаду (у заходняй літаратуры – Comparative Method, Cross-cultural Method, Methode comparative), істотна змяніліся ў працэсе развіцця навуковых ведаў. Трэба адзначыць прынцыповае адрозненне паміж падыходам да яго з пункту погляду сучаснай навукі і тым становішчам, якое займаў гэты метаду у ХІХ стагоддзі. Параўнальны метаду трактаваўся раней у выключна шырокім плане. Пазней умацоўвалася тэндэнцыя яго абмежавання, “метадалагічная спецыялізацыя”.

У сучасных умовах ён з’яўляецца адной з складаючай частак дыялектычнага метаду ў яго спецыфічным прымяненні да асобных навук, напрыклад, адзін з метадаў паліталагічнага (ці юрыдычнага) даследвання.

Сучасная метадалогія адносіць параўнальны метаду, у суадносінах з маштабамі прымянення, да агульнанавуковых, а па іх функцыянальнаму прызначэнню і спосабам прымянення – да эмпірычных метадаў.

Можна вызначыць розныя формы параўнальнага метаду: параўнальна-супастаўляльны метаду, які выяўляе прыроду аб’ектаў розных тыпаў; параўнанне гісторыка-тыпалагічнае, якое тлумачыць падабенства не звязаных па свайму паходжанню з’яў аднолькавымі ўмовамі генезісу і развіцця; гісторыка-генетычнае параўнанне, пры якім падабенства з’яў тлумачыцца як вынік іх роднасці па паходжанню; параўнанне, пры якім фіксуюцца ўзаемаўздеянні розных з’яў і інш.

Пры вывучэнні розных уласцівасцей эмпірычных аб’ектаў ва ўсёй іх шматграннасці абавязкова выкарыстоўваецца параўнанне. Агульнавядомымі з’яўляюцца словы: “Усё пазнаецца ў параўнанні”.

Мір з’яў і рэчаў, які нас акружае, з’яўляецца бясконцым ў сэнсе якаснай і колькаснай іх рознастайнасці. Гэта нявычарпальная якасная і колькасная

рознастайнасць не паддаецца колькаснай адзнацы. Якасная і колькасная адзнакі, як віды адлюстравання рэчаіснасці, магчымы толькі пры пэўным упарадкаванні нявычарпальнай якаснай і колькаснай рознастайнасці.

Першым этапам такога ўпарадкавання з'яўляецца падзел якаснай рознастайнасці на якасці ці ўласцівасці і на залежнасці паміж якасцямі. Такім чынам, праблема адлюстравання падзяляецца на адлюстраванне якасцей ці велічынь і на адлюстраванне залежнасцяў паміж якасцямі ці велічынямі.

Эмпірычныя аб'екты валодаюць бясконцай колькасцю розных якасцей. Метад параўнальнага аналізу вывучае тую якасць, якая з'яўляецца агульнай для шэрагу аб'ектаў і з'яў, а таму звычайным і больш сутнасным. Гэтую якасць і мэтазгодна больш дэтальна вывучаць. Пры параўнанні неабходна, па-першае, выбіраць аб'екты, якія валодаюць агульнымі якасцямі, па-другое, выдзяляць найбольш сутнасныя іх якасці.

Параўнанне шырока выкарыстоўваецца пры сістэматызацыі і класіфікацыі паняццяў, таму што яно дазваляе сааднесці невядомае з вядомым, выразіць новае праз паняцці і катэгорыі, якія ўжо існуюць. Класіфікацыя заключаецца ў падзяленні мноства розных аб'ектаў, якія валодаюць знойдзенымі на выснове наглядання і параўнання падабенствамі і адрозненнямі на групы і класы. Асноўным патрабаваннем да навуковай класіфікацыі з'яўляецца ўпарадкаванне класіфікуемых аб'ектаў толькі па іх сутнасным якасцям, якія знаходзяцца ў вызначэннях даных аб'ектаў. Існуюць два віда класіфікацыі:

1. класіфікацыя па адсутнасці ці наяўнасці дадзенай якасці ў класіфікуемых аб'ектаў (дыхатамія);
2. класіфікацыя па змяненню парадку ці інтэнсіўнасці сутнаснай якасці (напрыклад, класічная класіфікацыя Мендзялеевым хімічных элементаў па змяненню іх атамнага весу). Такая класіфікацыя з'яўляецца асновай аўтаматычнага распазнавання аб'ектаў.

Параўнальны метад з'яўляецца неабходнай часткай любога навуковага даследвання, якое мае справу з рэальнымі аб'ектамі. Пры гэтым важнай

праблемай з'яўляецца выкарыстанне прыемаў параўнання на розных этапах даследвання.

Параўнальны метады служаць асновай для апісання марфалогіі аб'екта даследвання. Для таго каб веданне аб аб'екце стала навуковым, трэба зазначыць прызнакі, з дапамогай якіх вызначаецца даны аб'ект.

Пасля выяўлення асноўных рыс той групы аб'ектаў, у якую ўваходзіць вывучаемы аб'ект, на аснове ведання зыходных аб'ектаў можна выдвінуць гіпотэзы аб яго якасцях і функцыях. Гэта вельмі моцны сродак пазнання – будаванне гіпотэз аб невядомых якасцях дадзенага аб'екта на аснове таго, што мы ведаем.

Падставай для такіх гіпотэз з'яўляецца цэласнасць аб'ектаў даследвання. Калі мы выбралі ў якасці аб'екта даследвання не выпадковую сукупнасць якасцей, а цэласную сістэму, то яе прызнакі скарэліраваны друг з другам. Гэта значыць, што калі мы знаходзім нейкую групу падабенств паміж аб'ектамі, то ўзрастае наша ўпэўненасць у тым, што гэтыя аб'екты падобныя і па другіх якасцях. Без такога выдзялення тыповых якасцей аб'ектаў навуковыя законы не маглі бы быць сфармуляваны. Вучонаму не трэба даследваць усе каплі вады ў акіяне, каб упэўніцца што іх якасці падобныя.

Такія гіпотэзы праваряюцца ці назіраннем за рэальнымі паводзінамі аб'екта, ці эксперыментальным шляхам. Эксперымент – гэта тое ж назіранне за паводзінамі даследваемага аб'екту, толькі гэта назіранне ажыццяўляецца ў ненатуральнай і кантралюемай абстаноўцы. Правядзенне эксперыментаў магчыма ў любых навук, але ў кожнай з іх маецца свая спецыфіка. Зрабіўшы аналіз вынікаў эксперыменту мы параўноўваем нашы гіпотэзы аб тых ці іншых якасцях з рэальнымі вынікамі і на гэтай аснове ўдакладняем нашы веды аб аб'екце, выдзяляем новыя яго якасці.

Такім чынам, практычна на усіх этапах навуковага даследвання мы параўноўваем аб'екты паміж сабой і аб'ядноўваем падобныя аб'екты ў групы. Гэта аперацыя з'яўляецца асновай навуковага метаду. У бясконцым працэсе пазнання параўнальны метады выконвае сувязуючую ролю. Аднак яго ролю не

трэба пераацэньваць. Шырокія абагульненні і законы прыроды можна сфармуляваць на аснове ведаў, атрыманых эмпірычнымі метадамі пазнання, у тым ліку і з дапамогай параўнальнага метаду, але ў далейшым абавязкова патрабуецца прымяненне розных эмпірыка-тэарэтычных метадаў навуковага пазнання.